

11. *Jezik* sutra

Budućnost je uvijek nepoznanica, nikada se ne zna što nam donosi sutrašnjica. No za *Jezik* je lako — ako nastavi djelovati onako kao što je do sada, ako se u tom istom smislu bude i dalje usavršavao, ako produži uspješno izgrađivati hrvatsku jezičnu kulturu, ako nastavi plodotvorno razvijati stabilnost, individualnost i funkcionalnu svestranost hrvatskoga jezika — što sve sigurno i hoće — suradnici i čitatelji ostat će mu vjerni, kao što je sam *Jezik* u svim razdobljima, u svim prilikama i pod svim urednicima bio vjeran dobru hrvatskoga jezika.

SAŽETAK

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod »Miroslav Križža«, Zagreb
UDK 800.853(091):808.62
primljen 18. listopada 1996., prihvaćen za tisak 28. listopada 1996.

Importance of the journal *Jezik*

A review of the journal's role in Croatian linguistics in its widest sense: how it reflected upon the cultural, scientific, political and general social life of the Croatian people over the past more than four-and-a-half decades. This review highlights a variety of often disparate criticisms (even attacks) leveled at *Jezik*, while analyzing editorial tactics in dealing with these criticism and attacks.

Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu
Novoga zavjeta

Mario Grčević

 predgovoru prijevoda *Novoga zavjeta* (1847.) V. S. Karadžić nabraja 181 riječ kao primjer za onaj dio leksičkih jedinica koje u rječnički sustav prijevoda nije preuzeo iz narodnoga govora. Prema njihovu izvoru odnosno načinu postanka svrstava ih u tri skupine.¹ U prvoj skupini navodi 49 riječi za koje kaže da ih je preuzeo iz crkvenoslavenskoga jezika (»riječi Slavenskije«):

gonitelj, nakazatelj, revnitelj, svršitelj, spasitelj, tješitelj, utješitelj, djevstvenik, zakonik, zastupnik, kletvoprestupnik, muželožnik, posteljnik, prestupnik, propovjednik, srebrnik, četverovlasnik, hulnik, hulni, proročica, lice

takve stavove iskorišćuju svjesni, uvjereni jugonostalgičari ne zanimajući se za podrobnosti.

¹ V. S. Karadžić, *Novi zavjet* (1847.), U *Sabranim delima Vuka Karadžića*, knjiga 10, Beograd, 1974., str. 15.–17. (Turcizme koji su nabrojani u četvrtoj skupini ne uzimam u obzir.)

*mjer, preljuba, žrtva, dobrodjetelj, jedinstvo, revnost, dovoljstvo, iskustvo, jedinstvo, prvorođstvo, bližnji, mnogocjen, grjehovni, duhovni, jedinomisljeni, jedinorođni, malovjerni, neprestari, rukotvoreni, nerukotvoreni, životni, smrtonosni, kitov, veličati, izobilovati, žrtvovati, oblagodariti, osjeniti, revnovati.*²

Te se riječi, objašnjava Karadžić, u narodu ne govore, no mogu se »lasno razumjeti i s narodnijem riječima pomiješati«.

Drugu skupinu tvori 47 riječi koje Karadžić označava kao »posrbljene« crkvenoslavenizme (»od Slavenskih [riječi] posrbljene«):

bogoborac, bogomrzac, bogomrski, srebroljubac, strijelac, dvojezična, jedinodušan, nelicemjeran, krajeugalan, neblagodarani, prijatan, sujetan, svedržitelj, sunašljednik, neuzdržnik, ljubaznica, neljubaznica, licemjerje, nevjerje, sujevjerje, izobilje, obilje, bratoljublje, čovjekoljublje, srebroljublje, iskušanje, nepoštedenje, obrezanje, neobrezanje, otkrivenje, otpuštanje, pomilovanje, poučenje, protivljenje, sazidanje, uzdržanje, neuzdržanje, nevjerstvo, proroštvo, otačanstvo, savršenstvo, kadioni, buduci (a, e), skrušen, novokršteni, novorođeni, pricijepiti.

Budući da V. S. Karadžić iza tih riječi navodi one riječi koje je, kaže, sam stvorio, a prije njih navodi riječi za koje tvrdi da ih je preuzeo iz crkvenoslavenskoga, može se zaključiti da je i »posrbljene Slavenskih« riječi on sam »posrbio« odnosno prilagodio narodnomu jeziku.

U trećoj i najbrojnijoj skupini nalazi se 81³ riječ. Njihov nastanak Karadžić opisuje na sljedeći način: »Ima riječi 84 kojih nisam čuo u narodu da se govore, nego sam ih ja načinio; evo ih redom:«

vikač, vrebač, gudač, izmišljač, karač, kušač, mjenjač, prepirač, rugač, sijač, slušač, trubač, šaptač, izbranik, osvjetnik, četvrtnik, prestupnica, vnoogradar, vrtar, vrtarica, ćilimarski⁴, preljubočinac, preljubočnica, preljubočinstvo, preljubotvorni, zbornica, zbornički, ljudokradica, posinaštvo, neznaštvo, djevojaštvo, otpad, raspusna (knjiga), zajedničar, smjernost, drvenost, svetost, gostoljubivost, mrtvost, izbavljenje, izvršenje, obnovljenje, okamenjenje, opravdanje, opušenje, osuđenje, očišćenje, poznanje, pokajanje, pomazanje, pomirenje, poniženje, posvećenje, posinjenje, poslušanje, neposlušanje, potvrđenje, pohođenje, prigotovljenje, priznanje, primirenje, utvrđenje, grabljiv, neispitljiv, neistražljiv, neosjetljiv, nepokolebljiv, nepri-mirljiv, nerazumljiv, nepodljiv, opadljiv, poučljiv, praznogovorljiv, prevarljiv, raspadljiv, raspadljivost, neraspadljiv, neraspadljivost, propadljivost, nepropadljiv, svadljiv.

Karadžićev je prijevod *Novoga zavjeta* njegovo kapitalno djelo i riječi koje ističe u predgovoru mogu se smatrati reprezentativnim primjerom njegova rada na leksikološkome području. Tradicionalna je "serbokroatistika" glorificirajući Karadžića nabrojene riječi proglašavala primjeritom tvorbom novih riječi pa nije začuđujuće što su one jednim dijelom i hrvatskim vukovcima služile za uzor.

Prema Karadžićevu navodu povijest je nastajanja njegova prijevoda *Novoga zavjeta* započela 1815. godine, otprilike u isto vrijeme u koje se izrađujući *Srpski*

² Karadžić ne opisuje značenje svojih riječi, ono se kod pojedinih spornih jedinica može saznati jedino u kontekstu u kojemu su upotrijebljene.

³ Podatak da su navedene 84 riječi nije točan.

⁴ Jedinica *ćilimarski* prikladnija je za skupinu u kojoj su nabrojani turcizmi.

rječnik (1818.) obilno služio hrvatskim leksikografskim radovima. Izjavljujući u predgovoru *Novoga zavjeta* da su riječi *gostoljubiv* i *gostoljubije* valja načinili »naši« (to znači: srpski) književnici, jer ih »ni u jednom rječniku« nije mogao naći, V. S. Karadžić na izvjestan način potvrđuje mogućnost da se prevadajući *Novi zavjet* također služio hrvatskim rječnicima. Na to upućuje i njegova protuslovan upotreba posvojne zamjenice *naši*. Dok s jedne strane govori o »našim« književnicima, s druge strane ustanovljava da riječ *gostoljubije*, tvorenica tih književnika, nema društva među »našim« (!) riječima. Zato što Karadžić čije su to »naše« riječi, može se steći dojam da u njih ubraja riječi spomenutih rječnikopisaca u kojih spornu riječ nije mogao naći te da istovremeno kao *nenase* odnosno tuđe riječi isključuje riječi srpskih pisaca. Smisao takvih Karadžićevih izjava postaje jasniji ako se usporede njegove riječi s jedinicama u hrvatskim rječnicima koje je upotrebljavao izrađujući *Srpski rječnik* (1818.). U knjizi *Jezične koncepcije i njihovo ostvarenje u hrvatskoj i srpskoj leksikografiji* Volker je Bockholt uspedio riječi iz druge i treće skupine s jedinicama u Stullijevu *Rječosložju*⁵, najvećemu hrvatskome dopreporodnom rječniku.⁶

Usporedbom u ovome članku obuhvatit će se i riječi iz prve Karadžićeve skupine te će se Bockholtovi rezultati nadopuniti nekim nespomenutim podacima. Budući da Bockholt zbog ciljeva svojega rada ne postavlja pitanje zašto su rezultati njegove usporedbe takvi kakvi jesu, na to će se pitanje dati ovdje odgovor.

Od 49 riječi iz prve skupine u *Rječosložju* nije navedena složenica *četverovlasnik* i pridjev *hulni*.⁷ Ako bi se i jedinice *muzeležnik* i *postelnič* zbog njihovih tvorbenih obilježja proglasilo neekvivalentnima Karadžićevim jedinicama *muželožnik* i *posteljnik*, to ne bi promijenilo sveukupni rezultat usporedbe, pogotovo ne s gledišta književnojezične uporabe i vrijednosti tih riječi u njoj.

Uzme li se u obzir da Stulić navodi preko 100 leksičkih jedinica s alomorfemskim oblicima broja *četiri*, među ostalim i mnoštvo složenica iste tvorbene vrste i da je pridjevna sufiksalna tvorba na *-ni* u njegovu rječniku vrlo plodna (npr. *duhovni, grjehovni, životni*), dok se osnova *hul-* pojavljuje u riječima *hulnik, huliti, huliv* i *hulno* — što znači da ni oblik *hulni* u hrvatskome nije mogao biti nov —, ne može se ne zaključiti da ovdje stvarna razlika između Karadžićeva i Stulićeva rječničkoga blaga ne postoji. U *Rječosložju* se nalaze i četiri zasebno navedene riječi (*posrednik, priroda, postojan, nepostojan*) za koje Karadžić smatra da su prije ruskoga nego crkvenoslavenskoga podrijetla.

Ako se Karadžićeve i Stulićeve jedinice preslove u suvremenu hrvatsku latinicu i pri tome izostavi Stulićevo bilježenje naglasaka, postaje očigledno da među Stulićevim i Karadžićevim riječima iz te skupine nema gotovo nikakvih pravopisnih razlika. Srodnost pravopisnoga i slovopisnoga sustava kojim je tiskano *Rječosložje* s Karadžićevim i današnjim najočiglednija je ako se preslove samo Karadžićeve jedinice u gajicu. U tom slučaju ostaje još uvijek nešto više od polovice riječi (26) koje su u *Rječosložju* napisane onako kao što ih pišemo danas (ili kao

⁵ J. Stulli, *Rječosložje slovinsko-italiansko-latinsko*, Dubrovnik, 1806.

⁶ V. Bockholt, *Sprachmaterialkonzeptionen und ihre Realisierungen in der kroatischen und serbischen Lexikographie*, Slavistik in der Blauen Eule 2, Bochum, 1990., str. 94.–107.

⁷ Kod nekih Karadžićevih istovjetnih leksičkih jedinica J. Stulić upućuje na njihove istoznačnice (npr. *kletvoprístupnik* v. *kletvoprístupitelj*) koje su u današnjem standardu neuobičajenije.

što bismo ih danas mogli napisati da se njima koristimo) i kao što ih je pisao Karadžić:

*gonitelj, nakazatelj, revnitelj, spasitelj, djestvenik, zakonik, zastupnik, propovjednik, hulnik, licemjer, dobrodjetelj, jedinstvo, revnost, dovoljstvo, iskustvo, jedinstvo, mnogocjen, grjehovni, duhovni, jedinomisleni, jednorodni, rukotvorni, nerukotvorni, izobilovati, oblagodariti, revnovati.*⁸

Zahvaljujući navodima izvornika kojima Stulić potvrđuje riječi za koje V. S. Karadžić pak tvrdi da ih on uvađa u književni jezik, može se saznati da se njihov velik dio već stoljećima upotrebljavao u hrvatskome književnom jeziku.

Kod jedinica kojima Stulić ne navodi izvornik (*svršitelj, klevtopristupnik, osjeniti*) radi se o riječima za koje nije smatrao potrebnim posebno navoditi potvrdu. Njih je Stulić uglavnom dobro poznao. Karadžićevo se nenavodenje izvornika proteže kroz sve vrste njegova rada. Nenavodenje mu je podrijetla narodnih pjesama služilo npr. u svrhu lakšega dokazivanja da su one srpske.

Polovica je Karadžićevih riječi iz prve skupine (za koje Stulić navodi izvornik) potvrđena hrvatskim *Glagoljskim brevijarom*, a druga polovica nekolicinom djela hrvatskih pisaca i *rusko-grčko-latinskim* rječnikom, a jedna riječ (*smrtonosni*) rusinskom Biblijom:

hrvatski glagoljski brevijar: *gonitelj, tješitelj, zakonik, muzeležnik, propovjednik, zastupnik, srebrnik, žrtva, revnost, jedinstvo, mnogocjen, rukotvoren, nerukotvoren, veličati, izobilovati, žrtvovati, revnovati, dovoljstvo, jednorodni, nepristan*

hrvatski pisci: *spasitelj, utješitelj, proročica, oblagodariti, jedinstvo, duhovni, životni, grjehovni, pristupnik, bliz(n)ji*

rusko-grčko-latinski rječnik: *muzeležnik, nakazatelj, revnitelj, djestvenik, postelnič, prvorodstvo, kitovi, malovjeran, dobrodjetelj, iskustvo, licemjer, hulnik*

U kojoj su mjeri mnoge Karadžićeve riječi bile ukorijenjene u hrvatskome književnom jeziku vidi se u *Rječosložju* kroz navođenje njihovih izvedenica. Primjerice, uz Karadžićev *zastupnik* Stulić navodi i *zastupni, zastupnost, zastup[st]ljen, zastupajući, zastupanje, zastupati* i *zastupiti*.

Jedinice iz ruskog izvornika ne mogu se sve smatrati u punome smislu ruskim riječima jer su mnoge već i preko zajedničke crkvenoslavenske (južnoslavenske) osnove ušle u oba jezika, a ne smije se ni zanemariti da je Stulli ruskim izvornikom potvrđivao i one riječi koje je već ionako poznao. Na taj je način isticao da se radi o »pravim« slavenskim riječima.¹⁰ To je očigledno pogotovo kod onih jedinica u rječniku koje su bile sasvim uobičajene u djelima hrvatske književnosti, a kojima je on ipak naveo ruski rječnik kao izvornik. Da ruski utjecaj u *Rječosložju* ne treba precjenjivati, kaže i E. Fekete ustvrđujući da su se »mnoge reči uzete/potvrđene iz Lex. r. upotrebljavale [...], tačnije — već su i bile u sastavu domaćeg leksičkog fonda, takve kao: *britva, bukovina, glista, nošenje, nužnik, pakostan, pravilan, prepona, pribor, snježiti, svod* itd. [...] Sve ovo ukazuje na to da je ruski

⁸ Iako je dopreporodni pravopisni i slovopisni sustav u hrvatskome štokavskom književnom jeziku u usporedbi sa starijim razdobljima upadljivo srodan s današnjim i Karadžićevim, do sada nije provjereno u kojoj se mjeri Karadžić na tome polju oslonio na hrvatsku tradiciju i u njezinu okviru postavljene teoretske postavke.

⁹ Usp. K. Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, Zagreb, 1972., str. 12.–13.

¹⁰ Usp. Bockholt, *n. dj.*, str. 483, 492.

elemenat u Stullijevom delu precenjen od strane kritike.«¹¹

Od Karadžićevih 47 riječi iz druge skupine Stulić ne navodi njih osam, što potvrđuje i Bockholtova usporedba: *bogomrzac, bogomrski, ljubaznica, neljubaznica, nepoštedenje, proroštvo, sazidanje, kadioni*. Bockholt ustanovljava da se mnoge Karadžićeve riječi koje se ne mogu naći u Stulićevim rječnicima razlikuju od Stulićevih riječi samo mehaničkom zamjenom tvorbenih elemenata. Ta spoznaja važi i za upravo navedene riječi pa je stoga potrebno nadodati barem sljedeće: Stulić nema pridjev *kadioni*, no nabraja *kadilo, kadionica, kadionik, kadilnica, kaditelj, kaditi se, kaden, kaditi i kadenje*. U *Rječosložju* se ne može naći *nepoštedenje*, no može *poštedenje*. (Ni suvremeni rječnici ne navode sve glagolske imenice u niječnom obliku.) Također se mora spomenuti da umjesto riječi *proroštvo* i *ljubaznica* u *Rječosložju* možemo naći suvremenije istovrijednice *proročanstvo* i *ljubovnica*. Te su riječi danas prihvaćene i u suvremenome srpskom jeziku. Uzmemo li sve to u obzir, navedenih se osam riječi ne može smatrati »novim« riječima, a s obzirom na njihovu uporabnu vrijednost ne preostaje ništa drugo do zaključka da i druga skupina Karadžićevih riječi ne sadrži nikakvih leksičkih novina.

Broj jedinica za koje J. Stulić ne navodi izvornik u drugoj je skupini znatnije veći nego u prvoj skupini:

neblagodarani, neobrezanje, nevjerje, protivenje, uzdržanje, s[a]vršenstvo, srebroljubac, srebroljubje, strjelac [kod *strjeljalac* i *strjeljaoc* upućuje na *strjelac* kojega nema kao natuknicu], *nevjerje, su[j]evjerje, sunasljednik*.

Navodi su iz ruskog izvornika u toj skupini slabije zastupljeni nego u prvoj (*bogoborac, nelicemjeran, nevjerstvo, novokršteni, novorođeni, obilje, su[j]jetan*), a sveukupni je broj izvornika proširen hrvatskim *Glagoljskim misalom* i drugim djelima hrvatskih pisaca. I u toj se skupini nalazi jedan primjer s potvrdom u rusinskoj Bibliji (*izobilje*).

Među Karadžićevim i Stulićevim istovrijednicama što se razlikuju svojim glasovnim obilježjima ističu se primjeri čije su razlike uvjetovane refleksima staroga jata¹², raspodjelom sufiksa *-iv, -jiv* i *-lživ* i bilježenjem takozvanoga epentetskoga *l*. Jedan dio riječi u *Rječosložju* nema epentetsko *l* (*bratoljubje, čovjekoljubje, srebroljubje*), a u nekim se glagolima može naći i gubitak samoga *j* (*protivenje*). Budući da pojedine oblike s *lj* Stulić upućuje na njihove parnjake bez *lj* (npr. *divljati v. divjati*), moglo bi se zaključiti da on svjesno i normativno daje prednost oblicima bez *lj* – što potvrđuje i njegova uporaba sufiksa *-lživ*. Takav se dojam ipak ublažuje ako se uvažava i one jedinice koje ne odgovaraju toj shemi, kao što su npr. riječi koje su zapisane samo s *lj* (npr. *izbaviv v. izbavlživ*, uz navođenje jedinice *izbavljen*). Stulić je takve i slične jedinice koje se razlikuju nekim glasovnim značajkama očigledno smatrao sinonimnim pojavama. Samo se tako može npr. objasniti da pridjev *bližnji* kao glavnu natuknicu bilježi sa sufiksom *-ni* (*bližni*), dok se u primjeru koji navodi nalazi sufiks *-nji*: *na korist, čast i dobro ... bližnjeg našega*.

U *Rječosložju* nisu rijetkost one jedinice u kojima je bilježenje takvih inačica istovjetno današnjoj normi. To je vidljivo prije svega kod glagolskih imenica, koje

¹¹ E. Fekete, »Joakim Stulli – posljednji hrvatski leksikograf starijeg razdoblja«, [pogovor u pretisku *Rječosložja* J. Stulića], (svezak 3.) u *Specimina philologiae slavicae*, 12, München, 1987., str. XXI.

¹² Stulić je pod utjecajem čakavske tradicije dosljedno upotrebljavao prefiks *pri-* umjesto oblika *pre-* (npr. *pristupnik* umjesto *prestupnik*).

su, iako se mogu naći i one bez *lj*, npr. *postavjene* (pokraj *postavjen* i *postavlju*) uglavnom dosljedno zabilježene s *lj* (npr. *izbavljenje*, *postupljenje*, *divljenje*).

Imajući na umu da i suvremeni govornici hrvatskoga jezika u mnogim slučajevima sufikse *-iv*, *-jiv* i *-ljiv* odnosno razlike u nekim riječima uvjetovane njima i određenim glasovnim promjenama — osjećaju istovrijednim, međusobno zamjenjivim sinonimnim oblicima (npr. *promjeniv*, *promjenjiv*, *promjenjljiv*) i budući da se ni u suvremenim normativnim djelima hrvatskoga jezika uporabna norma pri raspodjeli sufiksa *-ljiv* i *-iv* nije dokraja stabilizirala,¹³ takva se neujednačenost u dvjesta godina staru *Rječosložju* ne može smatrati nečim posebnim, makar ona bila izražena i obuhvaćala šire područje.

Iako su neke Stulićeve tvorbene inačice iz te skupine udaljenije od današnjega hrvatskoga standarda nego Karadžićeve, to ne vrijedi za sve. Karadžić navodi, primjerice, *sunasljednik*, a Stulić *sunasljednik*. Karadžić piše *jedinodušan*, a Stulić ima i Gundulićev *jednodušan*, *jednodušno* i *jednodušnost*. Takve i gore opisane Karadžićeve i Stulićeve riječi što se razlikuju tvorbenim obilježjima koja su uvjetovana glasovnim promjenama ne mogu se smatrati različitim jedinicama jer se ne radi o različitim označiteljima jednoga pojma, već o istim označiteljima koji su zabilježeni pod utjecajem različitih glasovnih mijena ili njihovih stupnjeva. I Bockholt u svojoj usporedbi svrstava takve riječi kao istovjetne jedinice.

Usporedba Stulićevih riječi s trećom skupinom pokazuje da Karadžićev podatak o njihovu izvoru odnosno nastanku također ne odgovara stvarnosti. Ipak, rezultati usporedbe te skupine na prvi pogled odudaraju od rezultata usporedbe prvih dviju skupina. Sasvim strogo uspoređujući, od Karadžićevih se "tvorenica" u *Rječosložju* na prvi pogled nalazi samo polovica njihova sveukupnoga broja.¹⁴ Radi se o sljedećim riječima:

izbavljenje, *izvršenje*¹⁵, *karac*, *neposlušanje*, *neraspadiv*, *nerazumljiv*, *nerodiv*, *očišćenje*, *obnovljenje*, *okamenjenje*, *opadiv*, *opravdanje*, *opušćenje*, *osuđenje*¹⁶, *osvetnik* [uz *osvetnica*], *pohodjenje*, *pokajanje*, *pomazanje*, *pomirenje*, *poniženje*, *posinjenje*, *poslušanje*, *posvećenje*, *potvrđenje*¹⁷, *poznanje* [uz *poznavanje*], *privariv*, *prigotovljenje*, *priznanje*, *raspadiv*, *raspusno* [uz *raspust* i *raspustiti*], *rugac* [uz *rugalac*, *rugalica*, *rugatelj*], *sijač* [uz *sijačica*], *smjernost*¹⁸, *svadljiv*, *svetost* [uz *svetinja*], *trubač*, *utvrđenje*, *vinogradar*, *vratarica* [uz *vratar*], *vrtar*.

¹³ U *Hrvatskoj gramatici* (E. Barić, M. Lončarić i dr., Zagreb, 1995.) Stulićeva se jedinica *promjeniv* upotrebljava s proširenom osnovom *promjenj-* sa sufiksima *-iv* (*promjenjiv*) i *-ljiv* (*promjenjljiv*). Na 99. stranici (t. 227) možemo naći sufiks *-ljiv* (*nepromjenjljivih*), a na str. 174 (t. 458) sufiks *-iv* (*promjenjive*). Da sufiks *-ljiv* u riječima s tom osnovom u suvremenome književnom jeziku uopće ne bi trebalo biti, kaže pak S. Babić u svojoj *Tvorbi riječi u hrvatskome književnom jeziku* (Zagreb, 1991.). Osnove na *lj* i *nj* dobivaju samo *-iv* (str. 439, t. 1606), iako je sufiks *-ljiv* inače prošireniji.

¹⁴ Bockholt potvrđuje neke riječi Stulićevim *Lexiconom* čime se stvara dojam da one nisu navedene u *Rječosložju*.

¹⁵ Stulić navodi 15 jedinica koje počinju s *izvrš-*.

¹⁶ Uz *osuđenik*, *osuđenica*, *osuditelj*, *osuditeljica*, *osuda*, *osuđen*, *osuditi*, itd.

¹⁷ Uz *potvrda* i *potvrđitelj*, *potvrđiteljica*, *potvrđiti*, *potvrđjeti*, *potvrđiv*, *potvrđiva*, *potvrđivost*, *potvrđen*.

¹⁸ Kao primjer: *uvrježena djevičanska smjernost*, i *sramežljivost Jesusova*.

Ako se uzmu u obzir i one Karadžićeve riječi koje Stulić ne navodi, ali za koje je vidljivo da ih je poznavao, sveukupni broj njima zajedničkih jedinica iznosi više od polovice Karadžićevih riječi. Nije moguće npr. prihvatiti riječ *izbraniuk* kao Karadžićevu tvorenicu jer Stulić navodi jedinice *izabraniuk* i *izabraniica*, a navodi i množinski oblik jedinice *izbraniuk* – *izbraniuci*. Isto tako problematično je prihvatiti riječ *gudač* kao Karadžićevu jer Stulić navodi njezinu mocijsku izvedenicu *gudačica*¹⁹. S. Babić kaže da su »parne imenice koje označuju m. i ž. bića obično [...] tvorene tako da se od imenica m. roda izvode imenice ž. roda. To je tako očito da nije potrebno posebno ni dokazivati. [...]«²⁰ Na sličan se način mora postaviti pitanje trebaju li se riječi nastale pravom mocijskom tvorbom kao što je Karadžićeva *prestupnica* (Stulić ima *pristupnica*) klasificirati kao njegove »prave nove« riječi ili ne. Budući da se takve grješke događaju i u modernim rječnicima, ne bi se smjelo *Rječosložje* mjeriti strožijim kriterijima.

Srodnih se primjera za Karadžićeve riječi kojih u *Rječosložju* "nema", može navesti još više. Spomenuo bih samo još Karadžićevo *djevojaštvo* koje je Stulić našao kod jednoga dubrovačkoga pisca i zapisao kao *djevojačtvo*. Ne prihvati li se da se tu radi ipak samo o drugačijem pravopisnome bilježenju sufiksa *-štvo*,²¹ kod takvih i sličnih bi se jedinica, ako bismo ih razgraničavali, u najboljem slučaju moglo govoriti samo o Karadžićevoj izvjesnoj modifikaciji već postojećih riječi, ali nikako ne o njihovoj tvorbi, koju on sebi pripisuje.

One istovrijednice što se u Stulića i Karadžića razlikuju različitim sufiksima (koji nisu srodni glasovnim značajkama, kao što jesu npr. riječi s *-lživ*, *-živ* i *-iv*) i koje zbog toga nisam naveo u gornjem popisu njima zajedničkih jedinica, posebno je posebno istaknuti.²² Njima se vidi ne samo da Karadžićevih "novih" riječi ima još manje nego što je to do sada utvrđeno, već da je nekim tvornim rješenjima Stulić donosio izbor današnjemu hrvatskom (a i srpskom) standardu bliži nego što je to pedesetak godina nakon njega činio Karadžić:

V. S. Karadžić	J. Stulić
<i>grablživ</i>	<i>grabežljiv</i>
<i>izmišljáč</i>	<i>izmišljalac, izmišljaoc v. izmišlitel</i>
<i>karač*</i>	<i>karač, karaoc v. karalac; karatelj</i>
<i>kušáč</i>	<i>kušalac</i>
<i>mrtvošt</i>	<i>mrtvilo</i>
<i>neposlúšanje*</i>	<i>neposlúšanje v. neposlúh</i>
<i>otpad</i>	<i>otpadak v. (...)</i>
<i>prigotovljenje*</i>	<i>prigotovljenje v. pripravljanje</i>
<i>šaptáč</i>	<i>šaptaoc v. šaptavac</i>
<i>vikač</i>	<i>vikalac, vikaoc</i>

(Jedinice označene zvjezdicom * obuhvaćene su u gore navedenu popisu ekvivalenata.)

Karadžićevu jedinicu *slušáč* Stulić navodi s drugim sufiksom i s modificiranom (čakavskom) osnovom: *slišalac, slišatelj* (*slušati v. slišati*). Uzmu li se takve Stulićeve istovrijednice u obzir, broj se Karadžićevih riječi kojih nema u *Rječosložju* smanjuje na četvrtinu njihova sveukupnoga broja. No da se ni postojanje svih njih

¹⁹ Bockholt je ne uzima u obzir.

²⁰ S. Babić, *Hrvatski jučer i danas*, Zagreb, 1995., str. 124.

²¹ Stulić je vjerojatno imao na umu alternaciju *k > č*.

²² Te riječi Bockholt ne navodi.

kao ni postojanje tvorbenih inačica koje Stulić ne navodi ne može smatrati Karadžićevom zaslugom, jasno je zato što su se mnoge navedene riječi odnosno tvorbene inačice upotrebljavale u hrvatskome književnom jeziku već i prije njegova vremena. Za upravo spomenutu riječ *slušač* u Akademijinu se *Rječniku* kaže da ju je Karadžić načinio zato što nije znao (!) da ona već postoji, odnosno zato što nije znao za Relkovićeve primjer njezine uporabe. (Karadžić je, poznato je, s Relkovićevim djelima bio vrlo dobro upoznat.) Kod riječi *prevarljiv* spominje se također Karadžićeva tvrdnja da ju je on sam načinio, no to se istovremeno pobija navođenjem potvrda koje pokazuju da je i ta riječ već prije Karadžića bila čvrsto ukorijenjena u hrvatskome književnojezičnom izražaju. Isti je slučaj i s riječju *neznaboštvo*, kojom su se služili Kačić i Kanižlić, dok se npr. *neispitljiv* ne može nekritički prihvatiti kao Karadžićeva tvorenica jer je u djelima hrvatske književnosti u 18. stoljeću potvrđena (barem) jedinica *ispitljiv*.²³ Sama činjenica da Karadžić ne navodi jedinicu *ispitljiv*, već upravo *neispitljiv*, može se shvatiti kao znak da mu je riječ *ispitljiv* bila poznata.

Nemoguće je da Karadžić nije znao da se gotovo sve riječi koje nabraja nalaze u *Rječosložju*. On je *Rječosložje* odlično poznao i njime se inače obilno služio.²⁴ Svoj je rječnik, što pokazuje istovjetnost sa Stulićevim jedinicama, kriomice intelektualizirao²⁵ rječnikom hrvatske književnojezične baštine. Iako je Karadžić dio navedenih riječi sigurno mogao naći i u srpskoj redakciji crkvenoslavenskoga odnosno u slavenosrpskome, kod većine njih može se sa sigurnošću govoriti o njihovom ulasku u Karadžićev rječnik zahvaljujući tomu što ih je našao u hrvatskim izvornicima.²⁶ To potvrđuju i Karadžićevi stavovi o rječniku hrvatskoga književnog jezika, koji je nasuprot rječniku srpskoga književnog jezika smatrao »čistim« i »nepokvarenim«:

U ovome rječniku [rječniku svih riječi dubrovačke i djelomice dalmatinske književnosti] mi ćemo naići na stotine prekrasnijeh, u nas nepoznatijeh, riječi od pravoga Slavenskoga korijena, koje su Dubrovčani i Dalmatinci ili od starine u govoru zadržali, ili iz Slavenskoga jezika pouzimali ili u pisanju knjiga pogradili. [...] U njih je *pričest* kao u nas *pričešće*; *pokora* je

²³ Tu riječ Bockholt nije provjerio pa se u njegovoj usporedbi može steći dojam da je Karadžić njezin tvorac, što nije točno. Podatak da je jedinica *prevarljiv* u *Akademijinu rječniku* potvrđena je Karadžićevim *Novim zavjetom* kao najstarijom potvrdom, također nije točan.

²⁴ Usp. V. Novak, *Vuk i Hrvati*, Beograd, 1967., str. 16.

²⁵ Pojam *intelektualizacije* jezika uvela je u jezikoslovlje Praška škola 1929. godine. (Usp. *Grundlagen der Sprachkultur – Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege*, Teil 1, Hg. Jürgen Scharnhorst, Erika Ising. Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 8/1, Berlin, 1976., str. 54.) Jedna od njezinih glavnih sastavnica sustavno je stvaranje i/ili preuzimanje stranih riječi kao rezultat potrebe za izjašnjavanjem o logičkim apstrakcijama, predmetima i sadržajima koji nemaju neposrednu vezu s rudimentarnim načinom življenja. Do takve intelektualizacije jezika na rječničkoj razini dolazi obično pri nastajanju novoga književnog jezika i onda kada se postojeći književni jezik uzdiže na razvojni stupanj koji zahtijeva njegovo civilizacijsko i kulturološko okruženje.

²⁶ Usp. »J. Stejić o Vukovu prevodu "Novoga zavjeta"«, U *Gramatičkim i polemičkim spisima V. S. Karadžića*, knjiga 3., Beograd, 1896., str. 471.–593.

prekrasna riječ (kao i od nje *pokornik* i *pokornica*), koja bi i nama trebala; a i *raskošje* znači *što vrlo lijepo i milo*, [...].²⁷

Bockholtove spoznaje upućuju također nato da su mnoge riječi, koje nisu bile dio "narodnog jezika", već sastavnica hrvatskoga književnoog jezika, Karadžićevim posredstvom ušle u suvremeni srpski književni jezik.²⁸

Budući da je stvar »sama po sebi u današnje vrijeme vrlo važna«, skreće Karadžić pozornost na činjenicu da Srbi s pisanjem na narodnome jeziku »nisu uranili prije druge polovine osamnaestoga vijeka dok su braća zakona Rimskoga, osobito Dubrovčani i Dalmatinci, pisali u šesnaestome vijeku u najveći jek!!«. Dositej je Obradović, naglašava Karadžić, mjesto ostaloga dokazivanja da valja za Srbe srpski pisati, mogao »slobodno kazati da se ugledamo na braću svoju zakona Rimskoga«, čiji jezik »i mi danas možemo uzeti za ugled«. S jednim neskrivenim ponosom na svoje hrvatske prethodnike nastavlja Karadžić tvrdnjom »da je u ostalijem Slavenskiem narodima teško naći spisatelja onoga vremena koji bi se s njima mogli usporediti«. Zato zaključuje da se »slobodno može reći da su starija djela braće naše zakona Rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh današnjijeh crkvenih knjiga«. ²⁹ Očigledno je da je Karadžić nasuprot svojim sljedbenicima bio svjestan činjenice čijoj se književnojezičnoj tradiciji priklonio.

Karadžićevo preuzimanje odnosno nastavljanje tekovina hrvatske književnojezične tradicije nije bila prva pojava koja bi se sama po sebi mogla smatrati štetnom, no njegovo je priakzivanje preuzetoga kao ploda vlastita stvaralačkoga rada donijelo velike poteškoće hrvatskomu jeziku. Zbog tih su Karadžićevih tvrdnji — uz druga poticala — mnogi slavisti previdjeli činjenično stanje pa su hrvatski jezik zbog njegove srodnosti s Karadžićevim jezikom stvarno i najuvjerenije proglašavali njegovim odnosno srpskim jezikom. Time su zatirali svijest o samosvojnosti hrvatskoga jezika i počeli ugrožavati njegovu opstojnost. Nisu imali na umu da su se npr. u slučaju rječničkoga blaga Karadžićeve malobrojne tvorenice i modifikacije već postojećih riječi zbog jezičnih zakonitosti ili neupadljivo uklapale u izgrađen hrvatski rječnički sustav ili da ih je praksa, ponekad prije toga i on sam, odbacila (npr. u slučaju najnovije jotacije). Zbog tih su zakonitosti neke Karadžićeve riječi, koje su u hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji bile neuobičajene, čak i usrpskome književnom jeziku zamijenjene hrvatskim riječima. Npr. riječ *otačanstvo* nije se održala unatoč tomu što ju je Karadžić upotrijebio u *Novome zavjetu* i unio u rječnik iz 1852., već je potisnuta (iako ne i dokraja istisnuta) riječju *otadžbina*, koja je, označena kao »dalmatinizam«, također navedena u rječniku.

Zato što još nije razjašnjeno koji je izvornik Karadžić prevodio, ustanovljena istovjetnost njegovih i Stulićevih riječi ne mora značiti da se Karadžić *Rječo-*

²⁷ V. S. Karadžić, *Gramatički i polemički spisi V. S. Karadžića*, knjiga 3., Beograd, 1896., str. 261.

²⁸ Usp. V. Bockholt, *n. dj.*, str. 107.–108. (Mnoge su Šulekove riječi npr. posredstvom Popovičeva rječnika Srbi također preuzeli.) Unatoč svojim manama (neke navodi R. Katičić u osvrtu na Bockholtovu knjigu u *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Bd. 37, 1991, str. 227.–236.) Bockholtov rad bitno proširuje spoznaje o razvoju hrvatske leksikografije. Taj je rad ujedno jedno od rijetkih djela u kojima se hrvatski književnojezičnih razvoj proučava na temelju konkretne lingvističke usporedbe.

²⁹ V. S. Karadžić, 1896., str. 260.

složjem i vjerojatno drugim hrvatskim rječnicima služio kao primarnim izvorima. U predgovoru *Novoga zavjeta* Karadžić svoj izvornik ne spominje, već samo ustanovljava da je »Kod gdje kojih stihova, kašto i oko jedne riječi, p revodeći i štampajući, tražio [...] pomoći u deset (!) prijevoda, pak [...] [je] najposlije pitao, prije pokojnoga Kopitara a sad F. Miklošića, kako je u originalu.«³⁰ Do gotovo svih prijevoda biblijskih tekstova i njihovih ulomaka, pa i onih hrvatskih, Karadžić je mogao doći na isti način na koji je došao i do hrvatskih rječnika – Kopitarovim (a poslije i Miklošičevim) posredstvom. Činjenica da Karadžić u predgovoru prijevoda *Novoga zavjeta* namjerno ne imenuje izvornike razumljiva je ako se pretpostavi da se služio radovima svojih hrvatskih prethodnika i da je njihovim neimenovanjem htio onemogućiti napade svojih protivnika iz redova srpske pravoslavne crkve, koji su mu od samih početaka njegova filološkoga rada predbacivali da »jezikom dalmatinskih i dubrovačkih knjiga«, koji nije »ni govornici ni pismeni jezik Srba«, pokušava pokatoličiti pravoslavni živalj. Karadžić je već u *Srpskome rječniku* (1818.) pokazao da vrlo ozbiljno shvaća takva predbacivanja, pa u njemu, nakon reakcije svojih kritičara, nije spomenuo hrvatske izvornike koje je nabrojio u najavi rječnika i iz kojih je, prema njegovu navodu, prepisao otprilike dvije trećine svojih riječi. Pravoslavna crkva i njezini glasnogovornici imali su ipak dovoljno razloga da zadrže krajnje nepovjerljiv i odbojan stav prema Karadžiću i njegovu radu. Karadžić je, naime, ne samo hvalio djela hrvatskoga »katoličkoga« književnog jezika na štokavskoj osnovi, već je čak i otvoreno pozivao Srbe da prihvate taj jezik kao svoj književni jezik.³¹ Budući da i prema V. Mošiću »pojedini termini« kao npr. *poglavica popovski* i neke »gotovo identično konstruisane« rečenice u Karadžićevu prijevodu upućuju na to da se služio ne samo Dalmatinovim prijevodom *Svetoga pisma* već i suvremenijim štokavskim lekcionarima,³² trebalo bi provjeriti je li Karadžić prevodio ili je uglavnom prepisivao i prepisivano modificirao i prilagođavao u ono što meri da bude prihvatljivo pravoslavnomu čitateljstvu.

Rezultati usporedbe Karadžićevih i Stulićevih riječi jasni su, oni su još jedan znak da Karadžićev rad ne predstavlja književnojezičnu prekretnicu, već samo nastavak zacrtanih smjernica dopreporodnoga hrvatskoga književnog jezika na štokavskoj osnovi. Krajnje je vrijeme da i preostali slavisti napuste neutemeljena shvaćanja koja proizlaze iz zbluda tradicionalne »serbokroatistike« i zbog kojih Karadžiću pripisuju goleme filološke zasluga za izgradnju (i) hrvatskoga književnog jezika.

³⁰ V. S. Karadžić, 1847., str. 13.

³¹ U knjizi *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache – Eine Untersuchung aus der Sicht der Theorie der Literatursprache* (U Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest – Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte 7. Ur. Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Beč–Köln–Weimar, 1996.) detaljnije opisujem tu problematiku. Obradio sam je zbog tvrdnji da je Karadžić »otac srpskohrvatskoga«, a time i hrvatskoga književnog jezika, što neki slavisti još nisu prepoznali kao zabludu. U tom kontekstu opisujem ne samo Karadžićeve stavove o hrvatskome književnom jeziku već i ulogu ondašnje slavistike pri stvaranju krivih predodžaba o nastajanju hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, čemu se inače ne pridaje pripadajuća važnost.

³² Usp. V. Mošić, »Vukov "Novi zavjet"«, str. 489.–651. u *Sabranim delima Vuka Karadžića*, knjiga 10., Beograd, 1974., str. 501.

SAŽETAK

Mario Grčević, doktorand, Erlangen

UDK 900.853(091):808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 20. lipnja 1996., prihvaćen za tisak 28. listopada 1996.

Croatian Contribution to Karadžić's Translation of the New Testament

Comparing J. Stulli's entries in *Rječosložje* with the words which V. S. Karadžić enumerates in his preface of his translation of the *New Testament* as an example of vocabulary he took from Church Slavonic, he modified to Serbian or of vocabulary he invented himself, shows that the words he names, have already been used in the Croatian literary language. That means that Karadžić's specification of the source of his words does not correspond with the facts. This should be understood as a hint that Karadžić's work, on the lexicographical level, too, was not a break with but a continuation of the tradition of the Croatian Štokavian literary language.

Neprihvatljiva naglasnonormativna pravila

Stjepan Vukušić

 svome članku Kako se naglašavaju posuđenice (J 43, br. 4) Ivo Škarić, Đurđa Škavić i Gordana Varošanec-Škarić uglavnom govore o silaznom naglašavanju nepočetnog sloga u posuđenicama, kako oni nazivaju veliku skupinu stranih riječi između dviju manjih i krajnjih skupina: tuđica na jednoj i usvojenica na drugoj strani.

Što se tiče glavne činjenice – postojanja silaznoga tona u nepočetnom slogu kao normalne pojave u hrvatskome književnom jeziku, u tom će se s autorima članka svatko iole prozodijski obaviješten lako suglasiti. No kad pisci žele odrediti opseg te pojave, a pogotovu kad iz nje žele izvući opća načela i valjane normativne upute, tad odmah počinje i moje neslaganje s njima. O tome ovdje želim govoriti po redu koji nameće sam članak.

1. O prvome slogu tuđih riječi autori vele: »Tako se strani dinamički naglasak poistovjećuje s našim silaznim, i to kratak s kratkim, a dugi s dugim (*blic* – *blic*, *optimum* – *optimum*, *lo:gor* – *lôgor*, *li:bar* – *lībar*, npr.).« A što je onda s riječima *vakuum*, *fôrum*, *fêler*, *fêder* i tolikim drugima s dugouzlaznim ili kratkouzlaznim naglaskom na prvome slogu stranih riječi koji tu stoji prema dinamičkom naglasku?

2. U članku se navodi kako nije dobro novoštokavsko prenošenje naglasaka jer da »u hrvatskom posuđenice čuvaju izvorno mjesto naglasaka« (str. 132.). A kako bi onda uopće mogle nastati usvojenice ili naglasne prilagođenice, uzmimo npr. samo gramatičko nazivlje: *sùbjekt*, *predikāt*, *òbjekt*, *atribūt*, *áfiks*, *futūr*, *pèrfekt* i dr. Te riječi nisu stekle svoj prozodijski lik u organskome procesu novoštokavizacije, nego poslije djelovanjem već izgrađena naglasnoga sustava. Također se nikako ne može tvrditi da se takvu naglasku opire »hrvatski puristički osjećaj« (str. 132. i 133.). Naprotiv, hrvatski se prozodijski purizam očituje baš u naglasnim